

Metoderapport

## **Kreft ved Shellraffineriet**

En serie artikler publisert i Stavanger Aftenblad mai-oktober 2007.

Journalist: Tommas Torgersen Skretting  
m. 48024673  
Stavanger Aftenblad  
Postboks 229  
4001 STAVANGER

# **INNHOLD**

## **1. Ideen**

## **2. Arbeidet**

- 2.1. Startfasen
- 2.2. Den sentrale problemstillingen
- 2.3. De to største problemene
- 2.4. Gjennombruddet
- 2.5. Endring av problemstilling
- 2.6. Raffineri-naboene

## **3. Organisering av arbeidet**

- 3.1. Metode
- 3.2. Kildebruk

## **4. Tidsbruk**

## **5. Spesielle erfaringer**

## **6. Vedlegg**

## 1. Ideen

«Mamma var hos legen nylig. Hun går til han som var bedriftslege på Shellraffineriet da pappa arbeidet der. Hun hadde nettopp sett en dødsannonse til og tok dette opp med legen.  
– Jeg synes det begynner å bli mange nå, sa mamma.  
– Det synes jeg også, sa doktoren.»

Dette skulle vise seg å bli noe langt mer enn innledningen til en samtale om løst og fast i vennskapelig lag rett før jul i 2005. Den foregående våren hadde jeg deltatt på Skups graveskole og i starten av februar 2006 fikk jeg anledning til sette i gang å undersøke hva som kunne skjule seg i denne ordvekslingen.

## 2. Arbeidet

### 2.1. Startfasen

Det første dybdeintervjuet jeg gjorde var med enken fra sitatet over, samt hennes to voksne barn. Her kom det fram at familien hadde en mistanke om at eksponering av giftige stoffer ved instrumentavdelingen til Shellraffineriet på 1970-tallet hadde ført til ektemannens og farens kreftsykdom og brå død i en alder av 45 år. De kunne også navngi kolleger av faren som de mente hadde fått kreft, flere av dem var døde i ganske ung alder. Jeg fikk også navnet på den tidligere bedriftslegen ved raffineriet, nå fastlege i Sola kommune, Bernt Eyolf Andersen. Han ble den andre jeg intervjuet i saken. Han kunne huske at forskning hadde dokumentert at det kunne være overhyppighet av visse krefttyper knyttet til eksponering for benzen, men at det kom flere rapporter på den tida som delvis slo hverandre i hjel.

I loggen, som jeg førte fra dag én av, skrev jeg følgende etter denne telefonsamtalen:  
«Andersen virket ikke overrasket over at jeg ringte, nesten som om han ventet på det.»

### 2.2. Den sentrale problemstillingen

Etter en ganske tung og uoversiktlig kartleggingsfase, fikk jeg til slutt innpass hos en kilde som skulle bli meget viktig. Han var selv alvorlig kreftsyk og ville ikke ta ekstrabelastningen med å stå fram i avisa med sin historie. Men etter noen runder, var han villig til å fortelle det han visste. Etter flere lengre samtaler med ham, satt jeg med følgende hypotese: 5 av 8 som arbeidet med analyseinstrumenter ved Shellraffineriet de første driftsårene har fått kreft.

Tre er døde 45, 51 og 59 år gamle og to har uhelbredelig kreft – min kilde er en av dem.

### 2.3. De to største problemene

Jeg etablerte nå kontakt med enkene etter de tre døde og de valgte å stå fram. Selv om den anonyme kilden og enkene kunne berette om et til dels ekstremt eksponeringsbilde, var den største svakheten at jeg ennå ikke hadde åpne 1. håndskilder på innsiden av raffineriet.

Det første store hinderet som sto i veien for det videre arbeidet, var at Shellraffineriet ikke lenger fysisk fantes og at de i denne sammenheng viktigste årene etter hvert lå nokså langt tilbake i tid. Lover, regler og rapporteringsrutiner var ganske annerledes på 1970-tallet og dokumentasjon var ikke lett tilgjengelig.

Den andre store utfordringen var at jeg nokså raskt fikk oppfattet av at det var mange som ikke ville snakke med meg om denne tida. Kameratskapet, kanskje, men ikke arbeidsforhold

og manglende verneutstyr. Jeg ble etter hvert klar over at Shell er kjent for å ha en meget lojal bedriftskultur, og at rekkene deres er full av company men, «kjøpt og betalt av gode pensjoner», som en kilde senere sa det. Dette førte til at jeg måtte begynne å føle meg fram i de mange telefonsamtalene med tidligere ansatte. I denne kartleggingsfasen hadde jeg mine tyngste arbeidsdager og var en stund nær ved å gi opp.

## 2.4. Gjennombruddet

8. februar 2007 får jeg kontakt med tidligere raffineritekniker Alv Harald Paulsen. Han ligger i en seng på Rikshospitalet, har nettopp gjennom gått en omfattende kreftoperasjon. Paulsen har jeg kontaktet fordi jeg har fra en tidligere kollega av ham at han har «en eller annen konflikt gående med Shell». Det viser seg at Alv Harald Paulsen, parallelt med at han har vært kreftsyk, har kjempet en hard kamp i trygdesystemet og at han etter flere runder har vunnet fram: Trygderetten har godkjent blærekreften hans som yrkessykdom likestilt med yrkesskade og har konstatert at Paulsen har vært utsatt for PAH, oljer og benzen. Han krever oppreisning av Shell, men hevder at selskapet ikke innrømmer ham noe som helst og at de forsøker å trenere saken. «De håper at jeg skal dø og at problemet dermed forsvinner av seg selv», hevder han fra sykesenga. Paulsen er også klar på at han vil stå fram med alt han vet – så snart han får stablet seg på beina.

## 2.5. Endring av problemstilling

Teorien om instrumentavdelingen blir etter hvert understøttet av flere andre kilder, uavhengig av hverandre. Men flere lengre intervjuer med Paulsen legger nå grunnlaget for å utvide hypotesen i to retninger:

- 1) Det er også kreft blant flere tidligere raffineriarbeidere i andre avdelinger.
- 2) Også blant raffineriets nærmeste naboer er det påfallende mange krefttilfeller.

## 2.6. Raffineri-naboene

Før vi publiserte hovedhistorien om forholdene ved Shellraffineriet, forfulgte vi tipset om at også nabolaget, særlig i sør, var hardt rammet. Her fikk vi raskt åpne kilder som fortalte omtrent den samme historien, om sot og nedfall og pustebesværligheter, opplysninger som også ble bekreftet av anonyme kilder. Ved å plote krefttilfellene vi kjente til inn på et kart, dannet det seg et vifteformet mønster. Dette koblet vi til lokal vindstatistikk og illustrerte det hele grafisk som del av oppfølgerpakken vi hadde klar dagen etter at vi publiserte hovedhistorien. Naboene organiserte seg ganske raskt og laget lister som de samkjørte. Disse fikk vi tilgang til.

Sakene utløste voldsomme reaksjoner og tipsene strømmet inn: Det ble åpenbart at raffinerinaboene var rammet av kreft i et dramatisk større omfang enn vi hadde antatt. Responsen var så massiv at vi bestemte oss for å være svært selektive i den videre oppfølgingen. Vi mente at faren var til stede for at vi kunne komme til å vanne vår egen sak ut ved å legge fram for mange enkeltskjebner. Et utslag av denne beslutningen er at historien om en familie i et hus like ved raffineriet – der mor og to sønner er døde av kreft og der bare en tredje sønn lever igjen – ennå ikke er fortalt.

# 3. Organisering av arbeidet

## 3.1. Metode

I ettertid er det lett å se at den viktigste strategiske beslutningen jeg tok var at jeg ikke kontaktet Shell-ledelsen før jeg hadde hele saken, inkludert kunnskapen om krefttilfeller i nabolaget. Jeg tror også det var lurt å unngå tidligere raffineriansatte som jeg visste hadde gjort karriere i selskapet. Når jeg til slutt ba om et møte med administrerende direktør, hadde jeg skaffet meg kunnskaper både om den tekniske oppbyggingen av raffineriet, av mulige eksponeringskilder, av organisasjonen og skiftordningene og ikke minst: Jeg hadde brukt mye tid på å skaffe meg oversikt over forskningen på kreftframkallende stoffer i petroleumsvirksomheten, både internasjonalt og her hjemme. Selskapet valgte å stille med en leder i informasjonsavdelingen og konsernlegen. Selv om de var to ble det tydelig at jeg hadde et solid forsprang på dem, ikke minst fordi raffineridrift var et tilbaketrukket kapittel for Norske Shell AS. Da bedriftslegen framførte at raffineriansatte får sjeldnere kreft og lever lenger enn andre, ble ikke dette lett fordøyelig forskning-viser-argumentasjon fra en autoritet, men framsto i beste fall som svært kontroversielt.

I denne saken har metoden først og fremst vært tålmodighet og tillit.

Tålmodighet fordi det resulterte i kontakt med akkurat den rette kunnskapsrike wistle blower-personligheten jeg var avhengig av i en sak som denne. Særlig i en tidlig fase der mye var uoversiktlig og mange forsøkte å bagatellisere, var det viktig å overvinne den lettvinde dragningen mot å gi seg.

Tillit fordi jeg her sto overfor et system og kanskje en generasjon hvor lojalitet til egen bedrift var en djupt innarbeidet refleks. Da denne tilliten var opprettet fikk jeg tilgang på navnelister over pensjonister og uvurderlig tilgang til Shells egne beskrivelser av anlegget. Dette gjorde meg i en viss grad i stand til å «gjenoppbygge» det nedlagte og demonterte raffineriet.

Jeg førte logg fra første intervju i saken 08.02.2006 til det foreløpig siste 10.01.2008 og har gjennomgående benyttet diktafon, der alt er transkribert til den etter hvert ganske omfattende loggen. Dette har hjulpet meg til å gå inn og ut av saken på en presis måte over lengre tid.

### 3.2. Kildebruk

Jeg har spart på all korrespondanse i saken og har arkivert store mengder dokumentasjon. Jeg har benyttet en fast researcher, Leiv Åmund Hoftun, som har gjort en fremragende jobb i saken. Ikke minst i å kartlegge kreftforskningen på raffinerifeltet internasjonalt. Leiv Åmund fant også sterkt stoff i vårt eget arkiv som illustrerte omfanget av utslipp i de første driftsårene, som viste hvor liten eksakt viten som fantes om forurensning av denne typen – men også hvor sterk motstanden var mot raffineriets plager.

Jeg etablerte nokså tidlig kontakt med en kilde i Kreftregisteret, snart også en yrkeshygieniker i fagforbundet Safe og i det arbeidsmedisinske forskningsmiljøet ved Universitetet i Bergen. Det ble en ekstra trygghet å sparre funnene mine opp mot erfaringene disse kildene satt på.

Det var likevel tre andre kilder som var avgjørende viktige for å fortelle denne historien i sin fulle utstrekning. De to første er opplagte: Alv Harald Paulsen og den anonyme kilden i instrumentavdelingen. I ettertid har jeg også sett den fulle betydningen av å få innpass hos en tredje person, en Shell-veteran som ga meg tilgang til viktig historisk materiale som ellers ville vært vanskelig tilgjengelig.

Jeg har også hatt nytte av å besøke interkommunalt arkiv i Rogaland, gjennomgå mapper på Shellraffineriet i SFTs arkiv i Oslo og lese litteratur om Shells historie og virksomhet i utlandet. Jeg har i det hele tatt søkt informasjon så bredt jeg har kunnet hele tiden. Da en høytstående miljøbyråkrat sa på tomannshånd at «mulighetene til å jukse med utslippsrapporter under de første driftsårene til Shellraffineriet, var nærmest uendelige», ga

det en viktig pekepinn – selv om vedkommende senere trakk sitatet. Et annet eksempel: Jeg hadde hørt at mye dokumentasjon på direktørens ordre ble kastet da kontorene ble forlatt i forkant av rivningsprosessen. Jeg fikk aldri bekreftet denne opplysningen, men jeg tok den med meg.

## 4. Tidsbruk

Jeg var kulturjournalist og litteraturansvarlig i avisa da jeg påbegynte saken. Jeg arbeidet med den til og fra i godt og vel ett år før vi begynte å publisere. Mye av arbeidet gjorde jeg innimellom mine andre oppgaver, samt på kveldstid og i helgene. Mot slutten ga bedriften meg muligheter for å sette av hele uker til dette arbeidet og ga meg også fleksible betingelser i oppfølgingsarbeidet. Jeg gikk også i en treukers skiftturnus som redigerer på desken i den perioden det kokte som mest. I en del av perioden ble det satt inn vikar for meg, men jeg brukte også tre friuker på dette arbeidet – da mot raus overtidsbetaling og avspasering. Dette var god motivasjon fordi jeg fikk en følelse av at innsatsen var viktig for avisa.

## 5. Spesielle erfaringer

Saken fikk aldri nasjonale karakter, til tross for at det fremdeles er oljeraffinerier i drift både på Mongstad og på Slagentangen. At det aldri er utført medisinske studier over skadevirkninger etter eksponering for kreftframkallende komponenter i petroleumsprodukter ved norske oljeraffinerier synes vi også var et slående poeng. I lys av vår artikkelserie antok vi i det minste at dette ville være interessant for raffineriarbeidernes fagforeninger. Da vi kjørte saken i Aftenbladet var det likevel lett å merke at den ble et samtaleemne i vår region. En episode kan fungere som eksempel på det. 1. juni 2007: Ordføreren i Sola og Shell hadde innkalt til pressekonferanse i Sola rådhus og undertegnede ble plukket opp av en drosje utenfor avisas hovedinngang.

I det jeg setter meg inn, spør den for meg helt fremmede sjåføren: «Skal jeg kjøre deg til raffineritomta i Risavika eller rett til Shells hovedkontor?»

På pressekonferansen i Sola rådhus kunngjorde Shells administrerende direktør at selskapet ville ta initiativ til en full uavhengig granskning av krefttilfellene på og rundt Shellraffineriet, og at selskapet skulle gjøre opp for seg dersom det viste seg at det hadde gjort noe galt. Direktøren selv ville nå sette av tid til å møte de kreftrammede naboene og hadde også innkalt til allmøte i Norske Shell for å informere om granskningen.

Shell ville også betale for granskningen, som det senere skulle vise seg at Kreftregisteret ble ansvarlig for. Granskningen pågår, den vil koste om lag 2 millioner kroner og kan ta opptil tre år.

– Stemmer det at Shell destruerte mye dokumentasjon før rivingen, spurte vi administrerende direktør David Loughman mot slutten av seansen.

– Når man rydder opp vil man i en arkiveringsprosess ta med seg dokumenter som trengs for fremtiden, svarte han.

Midt i et tilleggsspørsmål om dette betød at rapporter om utslipp og avgasser kunne være tapt, blir vi avbrutt av Shells kommunikasjonsdirektør, Terje Jonassen.

– David sa vel egentlig at han ikke visste om dokumenter er blitt destruert. Alt slikt skal vi nå finne ut av.

Stavanger, 18. januar 2008

Tommas Torgersen Skretting

## **6. Vedlegg**

- Alle artikler publisert i 2007 i kronologisk rekkefølge
- Kreftrapport fra Lysekil-raffineriet i Sverige 04.06.07
- Ole Didrik Lærum: I Tidsskrift for Den norske Lægeforening (1983)
- Brev fra raffinerinabo 25.06.75
- Artikkel VG 19.04.72
- Artikkel Rogalands Avis 24.09.70
- Utskrift fra Sola Helseråds forhandlingsprotokoll 07.09.70
- Underskriftskampanje blant naboer 16.09.69
- Vindrosestatistikk for Jæren